

Sygn. akt III UK 45/09

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 13 listopada 2009 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Kazimierz Jaśkowski (przewodniczący)

SSN Jerzy Kwaśniewski (sprawozdawca)

SSN Jolanta Strusińska-Żukowska

w sprawie z odwołania U. O.

od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych

o emeryturę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń

Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 13 listopada 2009 r.,

skargi kasacyjnej odwołującej się od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 21 stycznia 2009 r.,

oddala skargę.

Uzasadnienie

Decyzją z dnia 21 maja 2008 r. Zakład Ubezpieczeń Społecznych – po rozpatrzeniu wniosku U. O. z dnia 4 marca 2008 r. – odmówił wnioskodawczyni prawa do emerytury z tytułu sprawowania opieki nad dzieckiem wymagającym stałej opieki – uznając, że nie sprawuje ona nad synem M. stałej opieki, w

rozumieniu przepisów rozporządzenia z dnia 15 maja 1989 r. w sprawie uprawnień do wcześniejszej emerytury pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki (Dz.U. Nr 28, poz. 149; dalej: rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 15 maja 1989 r.), ponieważ pozostaje w zatrudnieniu pracowniczym.

Od powyższej decyzji organu rentowego odwołała się wnioskodawczyni.

Wyrokiem z dnia 13 października 2008 r. Sąd Okręgowy – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w K. oddalił odwołanie. Wyrok ten zaskarżyła apelacją wnioskodawczyni.

Wyrokiem z dnia 21 stycznia 2009 r. Sąd Apelacyjny – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych na podstawie art. 385 k.p.c. oddalił apelację.

Podstawę faktyczną wyroku stanowiły następujące ustalenia. Od 11 stycznia 1983 r. wnioskodawczyni jest zatrudniona w Przedsiębiorstwie [...] na czas nieokreślony, w pełnym wymiarze czasu pracy. Syn wnioskodawczyni – M. O., ur. 19 kwietnia 1985 r., w związku z głębokim niedorozwojem umysłowym na tle dużego porażenia mózgowego oraz padaczką, jest całkowicie niezdolny do pracy oraz niezdolny do samodzielnej egzystencji. Po urodzeniu syna wnioskodawczyni przez 8 lat przebywała na urlopie wychowawczym, podczas którego pracowała na ½ etatu w Samodzielnym Publicznym ZOZ jako sprzątaczką. Od 1 stycznia 1999 r. wnioskodawczyni podjęła pracę (kontynuowała zatrudnienie) w pełnym wymiarze czasu pracy w Przedsiębiorstwie [...], gdzie nadal pracuje. Na dzień 31 grudnia 1998 r. wnioskodawczyni posiadała staż pracy wynoszący: 20 lat, 3 miesiące oraz 21 dni. Aktualnie syn wnioskodawczyni uczestniczy w warsztatach zajęciowych w ośrodku w H., gdzie przebywa od 7. 00 do 15. 00.

Sąd drugiej instancji – uzasadniając swoje stanowisko w zakresie braku prawa wnioskodawczyni do emerytury uregulowanej w przedmiotowym rozporządzeniu z dnia 15 maja 1989 r. – stwierdził, że wnioskodawczyni na dzień 31 grudnia 1998 r. nie sprawowała nad synem „stałej opieki i pielęgnacji lub pomocy w czynnościach samoobsługowych” – w rozumieniu § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 15 maja 1989 r. – skoro kontynuowała zatrudnienie. Wobec tego wykluczone jest sprawowanie stałej opieki nad dzieckiem w rozumieniu przepisu § 1 powołanego rozporządzenia – opieki, która powinna być opieką wykonywaną nieustannie w sposób ciągły, przez cały czas, a więc – w zasadzie –

opieką całodzienną (por. wyrok SN z dnia 2 grudnia 2003 r., II UK 199/03 – OSNP 2004/18/319. Brak prawa do wcześniejszej emerytury przewidzianej w rozporządzeniu z dnia 15 maja 1989 r. potwierdza – według Sądu drugiej instancji – dalsze kontynuowanie przez wnioskodawczynię zatrudnienia po dniu 31 grudnia 1998 r.

Powyższy wyrok Sądu Apelacyjnego zaskarżyła w całości wnioskodawczyni skargą kasacyjną wnosząc o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi drugiej instancji, ewentualnie o uchylenie zaskarżonego wyroku i uwzględnienie apelacji wnioskodawczyni przez ustalenie, że wnioskodawczyni z dniem 9 sierpnia 1998 r. nabyła prawo do wcześniejszej emerytury na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z 15 maja 1989 r.

Skarga kasacyjna została oparta na podstawie naruszenia przepisów prawa materialnego, w ramach której skarżąca zarzuciła naruszenie § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 15 maja 1989 r. w sprawie uprawnień do wcześniejszej emerytury dla pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki, przez niewłaściwą wykładnię pojęcia „zatrudnienie”, przez utożsamianie go z „pozostawaniem w stosunku pracy”, oraz przez przyjęcie, że wykonywanie pracy w niepełnym wymiarze czasu pracy wyklucza „stałą opiekę” nad dzieckiem.

Według skarżącej warunki stażu pracy i stanu zdrowia dziecka uzasadniające nabycie prawa do wcześniejszej emerytury zostały przez wnioskodawczynię spełnione z dniem 9 sierpnia 1998 r. Do wyjaśnienia pozostaje kwestia, czy sprawowanie opieki nad dzieckiem miało charakter stały i jakie znaczenie w tym kontekście miało formalne tylko pozostawanie w stosunku pracy z Przedsiębiorstwem [...] i praca na pół etatu w okresie urlopu wychowawczego. Według skarżącej zatrudnienie, o jakim mowa w § 1 rozporządzenia z dnia 15 maja 1989 r. oznacza faktyczne wykonywanie pracy i nie może być utożsamiane z formalnym tylko pozostawaniem w stosunku pracy. Wnioskodawczyni będąc formalnie pracownikiem nie świadczyła pracy, lecz opiekowała się swoim synem. Skarżąca podniosła, że wymóg stałej opieki nie może być interpretowany w ten sposób, aby „przykuwał” matkę na 24 godziny do opieki nad dzieckiem i nie zezwalał innym osobom bliskim na pomoc matce dziecka w sprawowaniu tej opieki.

Praca wnioskodawczyni na pół etatu w okresie urlopu wychowawczego nie była – w ocenie skarżącej – przeszkodą w sprawowaniu stałej opieki nad jej dzieckiem.

Według skarżącej przy zastosowaniu w stanie faktycznym sprawy właściwej wykładni pojęcia „zatrudnienie” oraz pojęcia „stałej opieki” skarżąca w dniu 9 sierpnia 1998 r. spełniała warunki do nabycia prawa do wcześniejszej emerytury na podstawie § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 15 maja 1989 r. w sprawie uprawnień do wcześniejszej emerytury dla pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Bezzasadny jest zarzut naruszenia prawa materialnego. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 15 maja 1989 r. w sprawie uprawnień do wcześniejszej emerytury pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki (Dz.U. Nr 28, poz. 149 ze zm.) zostało wydane na podstawie art. 27 ust. 3 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 40, poz. 267 ze zm.). W dniu 1 stycznia 1999 r. weszła w życie ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (obecne brzmienie: Dz.U. z 2009 r. Nr 153, poz. 1227), która uchylila ustawę o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin. Przepis art. 186 ust. 3 ustawy o emeryturach i rentach utrzymał możliwość skorzystania z dotychczasowych zasad przechodzenia na emeryturę przez osoby urodzone przed dniem 1 stycznia 1949 r., które spełniły warunki do nabycia prawa do tego świadczenia, mimo że do dnia wejścia w życie ustawy nie zgłosiły wniosku o emeryturę. Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 4 stycznia 2000 r., K 18/99 (OTK 2001 nr 1, poz. 1) orzekł, że przepis art. 186 ust. 3, w zakresie, w jakim uzależnia od urodzenia wnioskodawców przed 1 stycznia 1949 r., stosowanie przepisów rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 15 maja 1989 r. w sprawie uprawnień do wcześniejszej emerytury pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki do wniosków o emeryturę zgłoszonych po dniu wejścia w życie ustawy, jest niezgodny z art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej przez to, że narusza zasadę ochrony praw nabytych. Z powyższego wynika, że sprawy

osób, które przed dniem 1 stycznia 1999 r. spełniały przesłanki uzyskania świadczeń emerytalnych są rozpoznawane z zastosowaniem przepisów dotychczasowych.

Wcześniejsza emerytura dla pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki jest specjalnym świadczeniem przewidzianym ustawą z dnia 14 grudnia 1982 r. o z.e.p. Jego podstawę prawną – jak wskazano wyżej – stanowił art. 27 ust. 3 tej ustawy, który dawał kompetencję Radzie Ministrów do określenia w drodze rozporządzenia zasad wcześniejszego przechodzenia na emeryturę pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki. Należy przyjąć, że wobec braku odmiennych uregulowań, mechanizm prawny powstania prawa do tego świadczenia był analogiczny, jak w przypadku pozostałych świadczeń przewidzianych ustawą o z.e.p. Stosownie do art. 76 tej ustawy prawo do świadczeń określonych w ustawie powstaje z dniem spełnienia się wszystkich warunków wymaganych do nabycia tego prawa. Na gruncie powołanego przepisu został przyjęty w judykaturze pogląd, że prawo do świadczeń powstaje ex lege z momentem spełnienia warunków, z którymi przepisy prawa wiążą jego powstanie. Decyzje organów rentowych mają jedynie charakter deklaratoryjny, potwierdzający powstanie warunków koniecznych do nabycia prawa do świadczenia. W uzasadnieniu uchwały całej Izby Administracyjnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 20 grudnia 2000 r., III ZP 29/00 (OSNP 2001 nr 12, poz. 418) Sąd Najwyższy stwierdził, że prawo do świadczeń powstaje i istnieje niezależnie od decyzji organu rentowego, a tylko jego realizacja w postaci wypłaty świadczenia wymaga potwierdzenia decyzją.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 15 maja 1989 r. przewiduje, że prawo do wcześniejszej emerytury przysługuje matce (a także - w konsekwencji orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 lipca 1999 r., P 8/98 uznającego sprzeczność § 2 rozporządzenia z art. 33 Konstytucji, OTK ZU 1999 nr 5, poz. 102 - ojcu dziecka), która nie mogła lub nie może kontynuować zatrudnienia z powodu stanu zdrowia dziecka, wymagającego - bez względu na wiek - jej stałej opieki oraz pielęgnacji lub pomocy w czynnościach samoobsługowych, jeżeli spełnia łącznie następujące warunki: ma okres zatrudnienia określony w art. 26 ust. 1 pkt 2 ustawy o z.e.p., sprawuje osobistą opiekę nad dzieckiem, które: a) zostało zaliczone do I

grupy inwalidów, bez względu na przyczynę chorobową inwalidztwa, albo b) zostało zaliczone do II grupy inwalidów z powodu jednego z stanów chorobowych wymienionych w ust. 3, a inwalidztwo dziecka istnieje od urodzenia albo powstało przed ukończeniem 18 roku życia.

Prawo do wcześniejszej emerytury dla pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki nie ma charakteru nieutralnego. W świetle przepisów rozporządzenia przesłanki uzyskania prawa do wcześniejszej emerytury: niemożność kontynuowania zatrudnienia z powodu stanu zdrowia dziecka, posiadanie wymaganego okresu zatrudnienia oraz sprawowanie osobistej opieki nad dzieckiem - muszą zachodzić kumulatywnie. Brak jednej z wymienionych przesłanek powoduje, że prawo do świadczenia nie powstaje. Powstałe zaś prawo ustaje w razie odpadnięcia jednej z niezbędnych przesłanek prawa, np. w razie zaprzestania sprawowania osobistej opieki nad dzieckiem lub podjęcia zatrudnienia. Świadczenia z ubezpieczenia społecznego, w tym również świadczenie w postaci wcześniejszej emerytury, mają kompensować, w określonym stopniu, utratę możliwości uzyskiwania przez ubezpieczonego dochodu własną pracą w razie zaistnienia określonych w prawie ubezpieczenia społecznego ryzyk. Jeśli więc możliwości takie w części lub w całości ponownie zaistnieją, prawo do świadczeń lub ich rozmiar podlegają weryfikacji.

Sprawy zmian w prawie do świadczeń oraz ustania prawa do świadczeń regulowały przepisy art. 78 do 87 ustawy o z.e.p. W szczególności przepis art. 87 tej ustawy przewidywał, że prawo do świadczeń ustaje, gdy odpadnie którykolwiek z warunków wymaganych do uzyskania tego prawa oraz ze śmiercią osoby uprawnionej. Analogiczną regulację zawiera art. 101 ustawy o emeryturach i rentach. Wystarczającą przesłanką ustania prawa do świadczenia jest zatem ustanie któregoś z warunków wymaganych do uzyskania prawa. W przypadku prawa do wcześniejszej emerytury z tytułu opieki nad dzieckiem, warunkiem, który może ustać, jest brak możliwości kontynuowania zatrudnienia z powodu sprawowania osobistej opieki nad dzieckiem. Drugi warunek uzyskania tego prawa (posiadanie wymaganego okresu zatrudnienia) ma bowiem charakter stały, w tym sensie, że jeśli został raz spełniony, to nie może już ustać. Wynika stąd, że w wypadku np. poprawy stanu zdrowia dziecka, gdy zbędne staje się

sprawowanie nad nim stałej opieki oraz pielęgnacji, czy też w razie podjęcia zatrudnienia przez matkę dziecka prawo do wcześniejszej emerytury ustaje ex lege. Występowanie wskazanego wyżej, zmiennego (dotyczącego okoliczności, które mogą ulec zmianie lub ustać) warunku odróżnia wcześniejszą emeryturę z tytułu opieki nad dzieckiem od emerytury przysługującej na zasadach ogólnych i już z tego względu świadczenie to nie może być uznane za nieutralne. Taki pogląd Sąd Najwyższy wyrażał już kilkakrotnie, między innymi, w wyroku z dnia 2 czerwca 1998 r., I UKN 95/98, OSNP 1999 nr 11, poz. 376; uchwale z dnia 28 listopada 2002 r., III UZP 9/02, OSNP 2003 nr 12, poz. 296; wyroku z dnia 2 grudnia 2003 r., II UK 199/03, OSNP 2004 nr 18, poz. 319; wyroku z dnia 25 listopada 2004 r., III UK 153/04 niepublikowany; czy wyroku z dnia 3 marca 2005 r., I UK 189/04, OSNP 2006 nr 1 - 2, poz. 23). W szczególności w uchwale z 28 listopada 2002 r., III UZP 2/09, Sąd Najwyższy wskazał na nietrafne utożsamianie wcześniejszych emerytur przysługujących pracownikom opiekującym się dziećmi z emeryturami przysługującymi na zasadach ogólnych, tj. z tytułu osiągnięcia wieku emerytalnego i posiadania wymaganego okresu składkowego i nieskładkowego. Emerytura przyznana na zasadach ogólnych, przy założeniu, że wymagane okresy składkowe i nieskładkowe zostały ustalone prawidłowo, stanowi świadczenie nieutralne. Nie dotyczy to jednak emerytury wcześniejszej, w przypadku której przesłanki jej nabycia, w szczególności przesłanka niemożności kontynuowania zatrudnienia w związku z poprawą stanu zdrowia dziecka, czy zmianą warunków rodzinnych, mogą ustać.

Z powyższych rozważań – określających istotę emerytury określonej w przepisach powołanego rozporządzenia z dnia 15 maja 1989 r. - wynika bezzasadność zarzutu skargi kasacyjnej naruszenia § 1 tego rozporządzenia. Zarzut ten skarżąca opiera na twierdzeniu, że w określonym czasie (na dzień 9 sierpnia 1998 r.) spełniała warunki do nabycia prawa do wcześniejszej emerytury, określone w rozporządzeniu z dnia 15 maja 1989 r. Nie ma racji skarżąca. Spełnienie warunków uprawniających do żądanej emerytury we wskazanym okresie – wobec tego, że wniosek o tą emeryturę został złożony dopiero w 2008 r. – nie jest równoznaczne z zasadnością wniosku, ponieważ prawo do żądanego świadczenia podlegało weryfikacji pod kątem spełnienia przesłanek go warunkujących nie tylko

w dniu 9 sierpnia 1998 r. ale także w okresie poprzedzającym złożenie wniosku. Nie było zasadne żądanie prawa do emerytury w sytuacji, gdy wnioskodawczyni nie spełnia jej warunków. W rozpoznawanej sprawie jest bezsporne, że wnioskodawczyni świadczy pracę w ramach stosunku pracy, przy czym od 1 stycznia 1999 r. w zakresie pełnego zatrudnienia i taki stan rzeczy istnieje w toku postępowania w sprawie. Oznacza to, że nie istnieje jedna z przesłanek warunkujących prawo do świadczenia w postaci niemożności kontynuowania zatrudnienia z powodu stanu zdrowia dziecka wnioskodawczyni. Warunkiem nabycia emerytury na podstawie rozporządzenia jest bowiem niemożność podjęcia pracy albo konieczność jej zaprzestania ze względu na stan zdrowia dziecka i konieczność sprawowania nad nim stałej opieki. Sąd Apelacyjny prawidłowo określił podstawę prawną swego wyroku, iż sprawowanie stałej opieki w rozumieniu § 1 ust. 1 rozporządzenia oznacza wykonywanie tej opieki w sposób ciągły, codziennie, bez przerwy i w zasadzie przez całą dobę, co wyklucza możliwość równoczesnego świadczenia pracy na podstawie stosunku pracy (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia: 30 lipca 1997 r., II UKN 202/97, OSNP 1998 nr 11, poz. 348, 27 kwietnia 2004 r., II UK 297/03, OSNP 2005 nr 1, poz. 11, 6 maja 2004 r., II UK 350/03, OSNP 2004 nr 23, poz. 408). Skoro przesłanką uprawniającą do świadczenia jest niemożność kontynuowania zatrudnienia z powodu konieczności sprawowania opieki nad dzieckiem, to nie może nabyć tego prawa osoba, która to zatrudnienie kontynuuje. Oznacza to, że warunki uprawniające do wcześniejszej emerytury nie zostały przez wnioskodawczynię spełnione, co dodatkowo potwierdza – niekwestionowane w skardze kasacyjnej – ustalenie zaskarżonego wyroku, że obecnie syn wnioskodawczyni uczestniczy w warsztatach zajęciowych w ośrodku w H., gdzie przebywa od godziny 7. 00 do 15. 00.

Sąd Apelacyjny nie naruszył zatem § 1 ust. 1 rozporządzenia Rady Ministrów z 15 maja 1989 r., stwierdzając brak uprawnień skarżącej do wcześniejszej emerytury.

Z powyższych względów uznając, że skarga kasacyjna nie ma zasadnej podstawy, Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji stosownie do art. 398¹⁴ k.p.c.

